

Teorie centrálních míst

Přednáška z předmětu KMA/SGG

Otakar ČERBA

Západočeská univerzita v Plzni

Teorie centrálních míst

- Teorie centrálních míst neboli teorie prostorové rovnováhy
- Zabývá se problematikou prostorového systému osídlení, tedy velikosti a rozmístění sídel v sídelní struktuře především na základě ekonomických charakteristik, závislých hlavně na chování spotřebitelů a obchodníků v reálném čase – lokalizace obslužných míst
- Uplatnění – geografie osídlení, obecně socioekonomická geografie, územní plánování, ekonomie, cestovní ruch, logistika...

Historie

- J.H. von Thünen – položil základy teorie již v roce 1826
- Walther Christaller (1893-1969)
 - Stěžejní práce Die zentrale Orte in Süddeutschland (Centrální místa v jižním Německu) vydaná v roce 1933
 - Kladl si za cíl vysledovat zákony ovlivňující počet, rozmístění a velikost sídel

WALTER CHRISTALLER
1893–1969

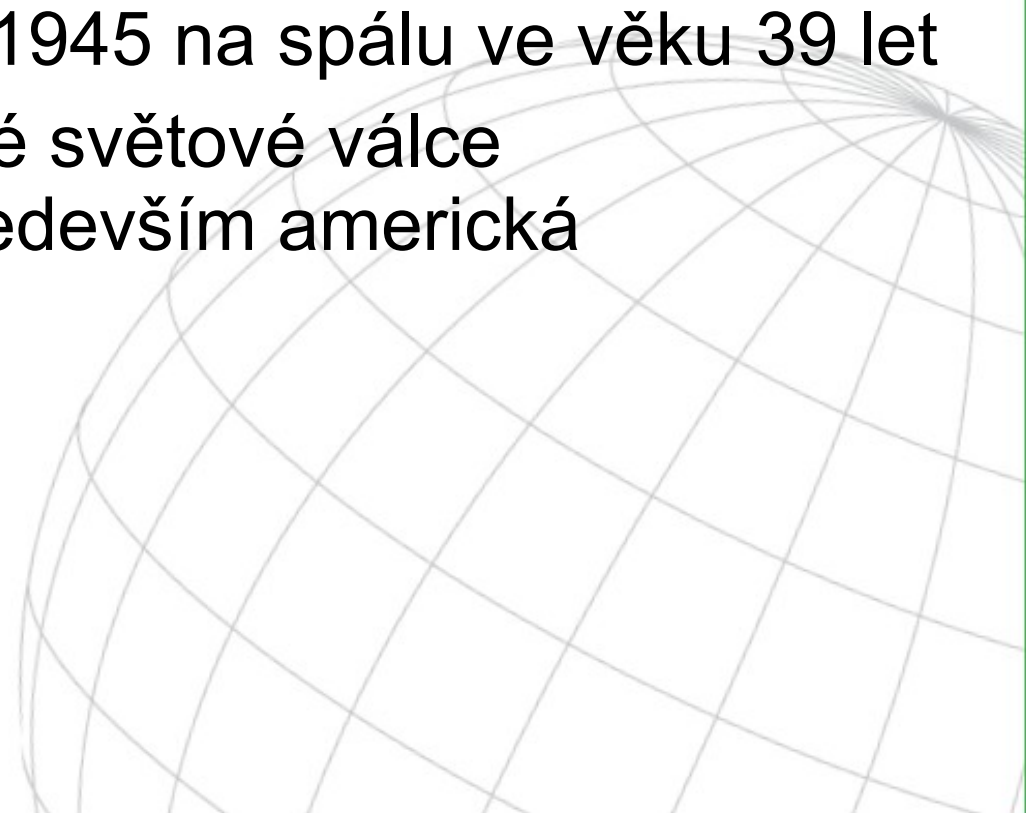

JOHANN HEINRICH VON
THÜNEN
1783–1850

Historie

- August Lösch
 - Rozvinul Christallerovy hypotézy
 - Soustředil se na vztahy v rozmístění velkých průmyslových podniků
 - Zemřel 30. května 1945 na spálu ve věku 39 let
 - Jeho teorii po druhé světové válce zpopularizovala především americká geografická škola

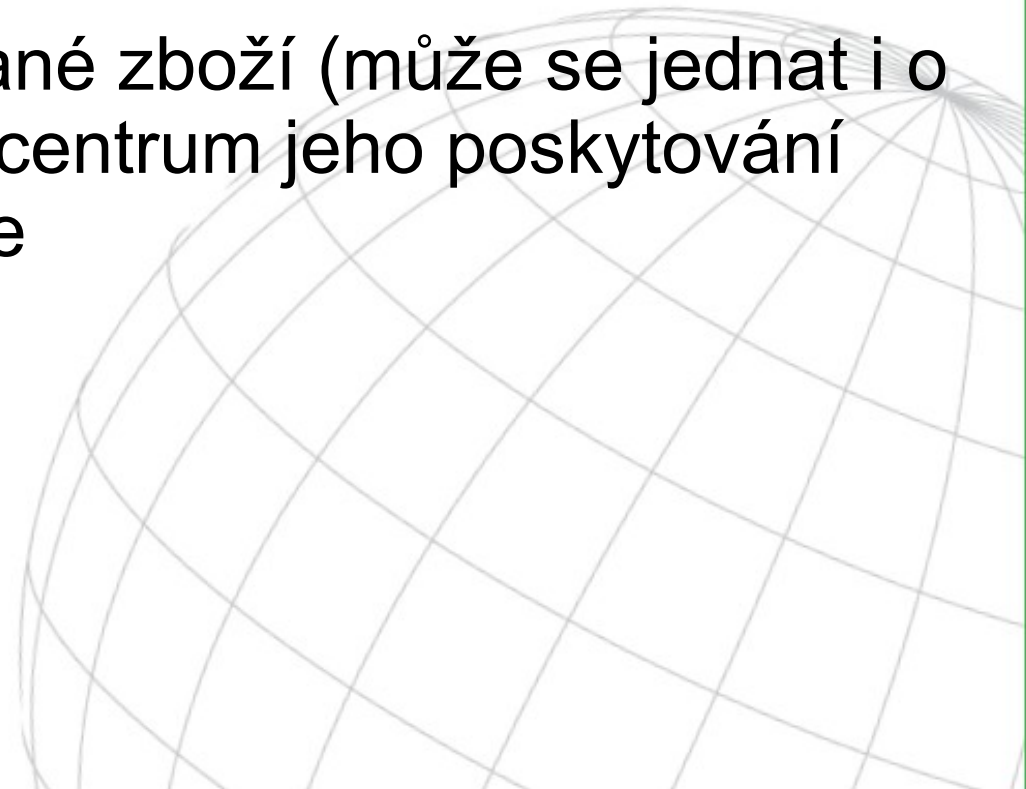

Základní předpoklady teorie

- Homogenní rovina se stejnou mírou dopravní dostupnosti v každém bodě, jeden typ dopravy, dopravní náklady jsou proporcionální
- Rovnoměrně rozmístěná populace
- Centrální místa poskytují zboží, služby a administrativní funkce jejich zázemí
- Spotřebitelé minimalizují svoji cestovní vzdálenost
- Poskytovatelé služeb se snaží pokrýt co nejširší možnou oblast trhu
- Všichni spotřebitelé mají stejný příjem a stejné požadavky na služby (stejně spotřební chování)

Základní tvrzení

- Malá sídla jsou schopna produkovat pouze omezený okruh zboží a služeb podle vlastních dispozic, ale jejich obyvatelé žádají sortiment mnohem rozmanitější a bohatší, k jehož obstarávání slouží zařízení v dosažitelné vzdálenosti
- Čím častěji obyvatelé dané zboží (může se jednat i o služby) potřebují, tím je centrum jeho poskytování lokalizováno blíže či dále

Horní hranice dosahu

- = limit prahové populace = rozpětí zboží a služeb
- Maximální vzdálenost, kterou jsou lidé ochotní cestovat za danou službou
- Dražší a méně často potřebné služby (zboží) mají vyšší hranici dosahu než služby (zboží) levnější nebo používané častěji

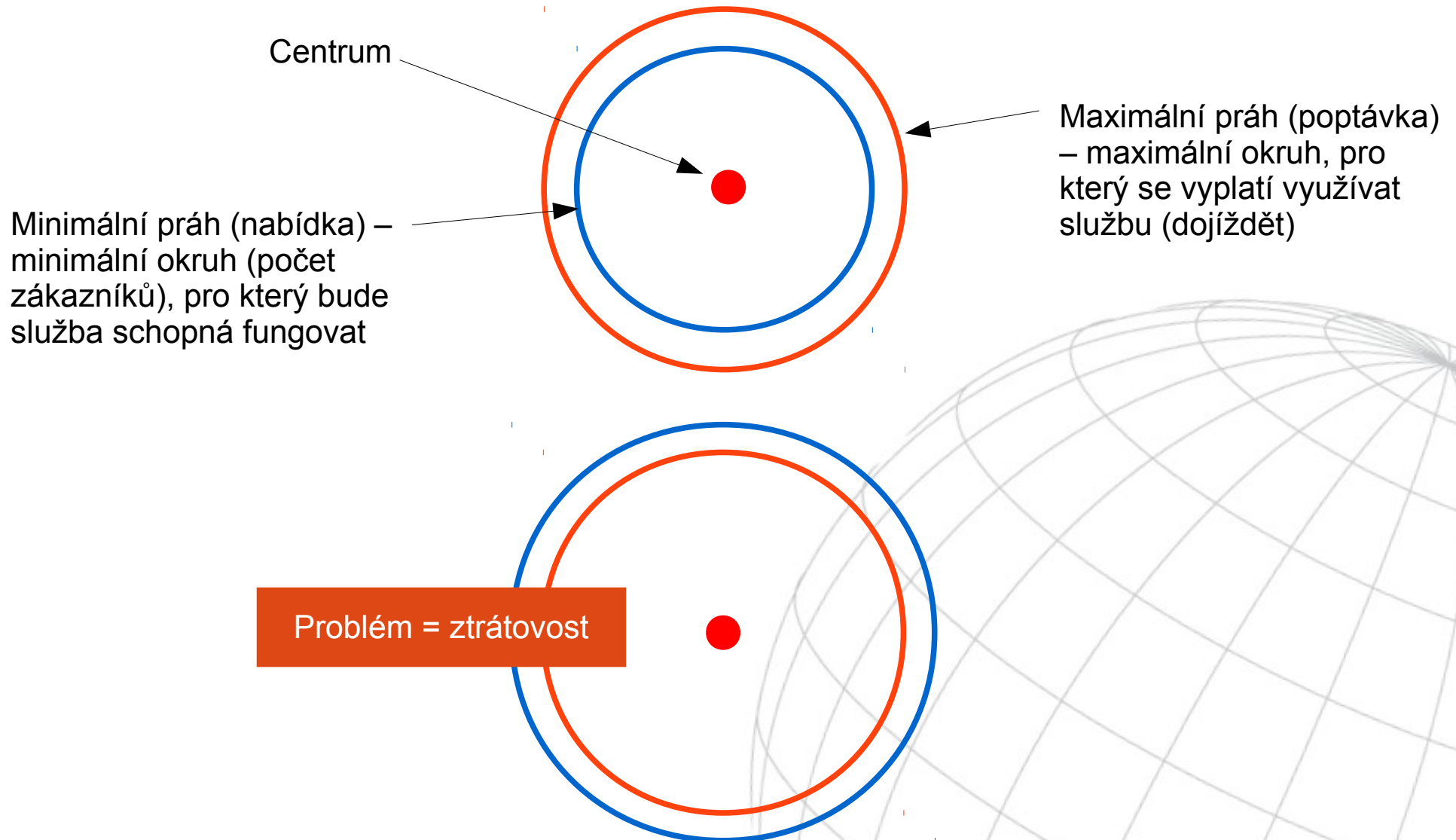

Ekonomický práh efektivity

- Postupně se vytváří určité sféry vlivu ovlivněné časovou dostupností a dopravními náklady
- Vznikají tak regiony s centry obsahující alespoň minimální počet obyvatel schopných uživit určité konkrétní ekonomické zařízení
- Hovoříme o tzv. **ekonomickém prahu efektivity** (prahové populaci, treshold population)

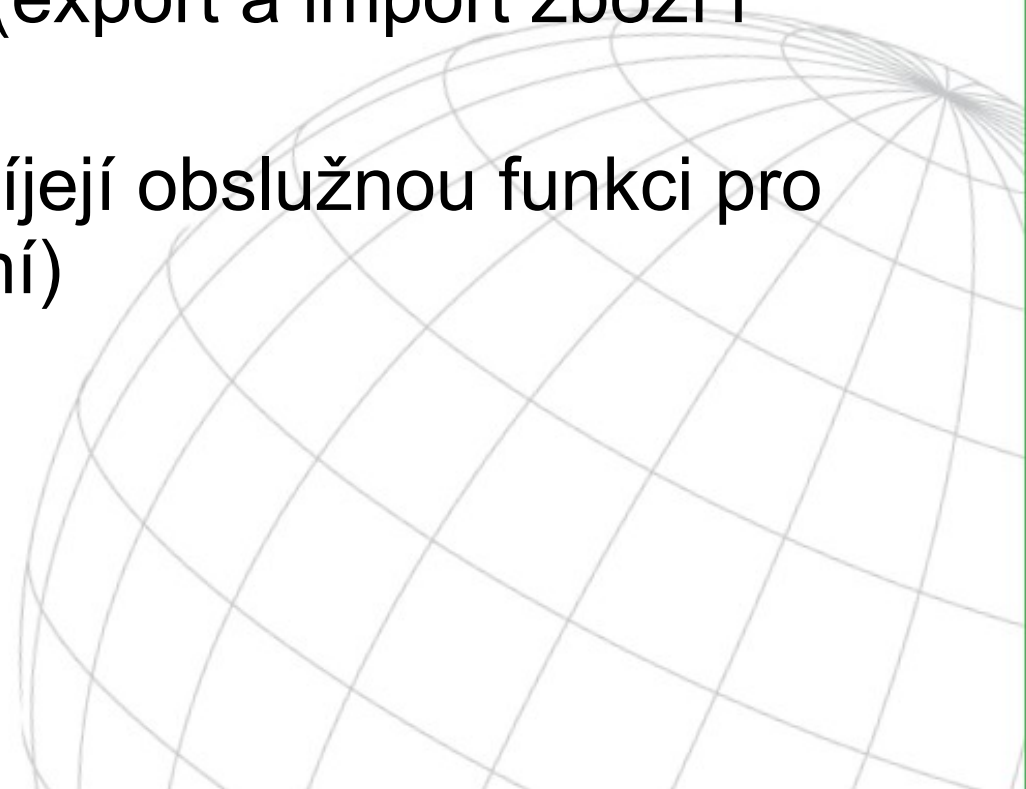

Hranice dosahu a práh efektivity

Centrum

- Centrum by tedy mělo splňovat následující předpoklady:
 - lokalizace přibližně v geometrickém středu oblasti
 - obchodní centrum (export a import zboží i služeb)
- Centra si postupně vyvíjejí obslužnou funkci pro svoje širší okolí (zázemí)

Hierarchie centrálních míst

Význam centra se nehodnotí podle počtu obyvatelstva, ale podle tzv. **centrality**, tedy podle rozsahu poskytovaných služeb nebo zboží

=

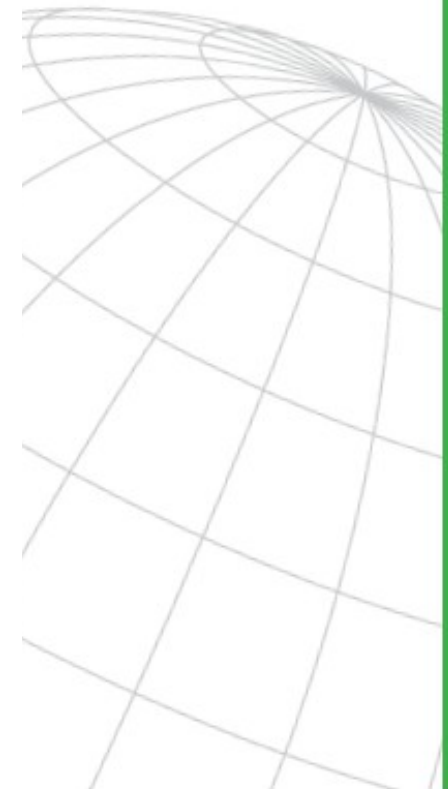
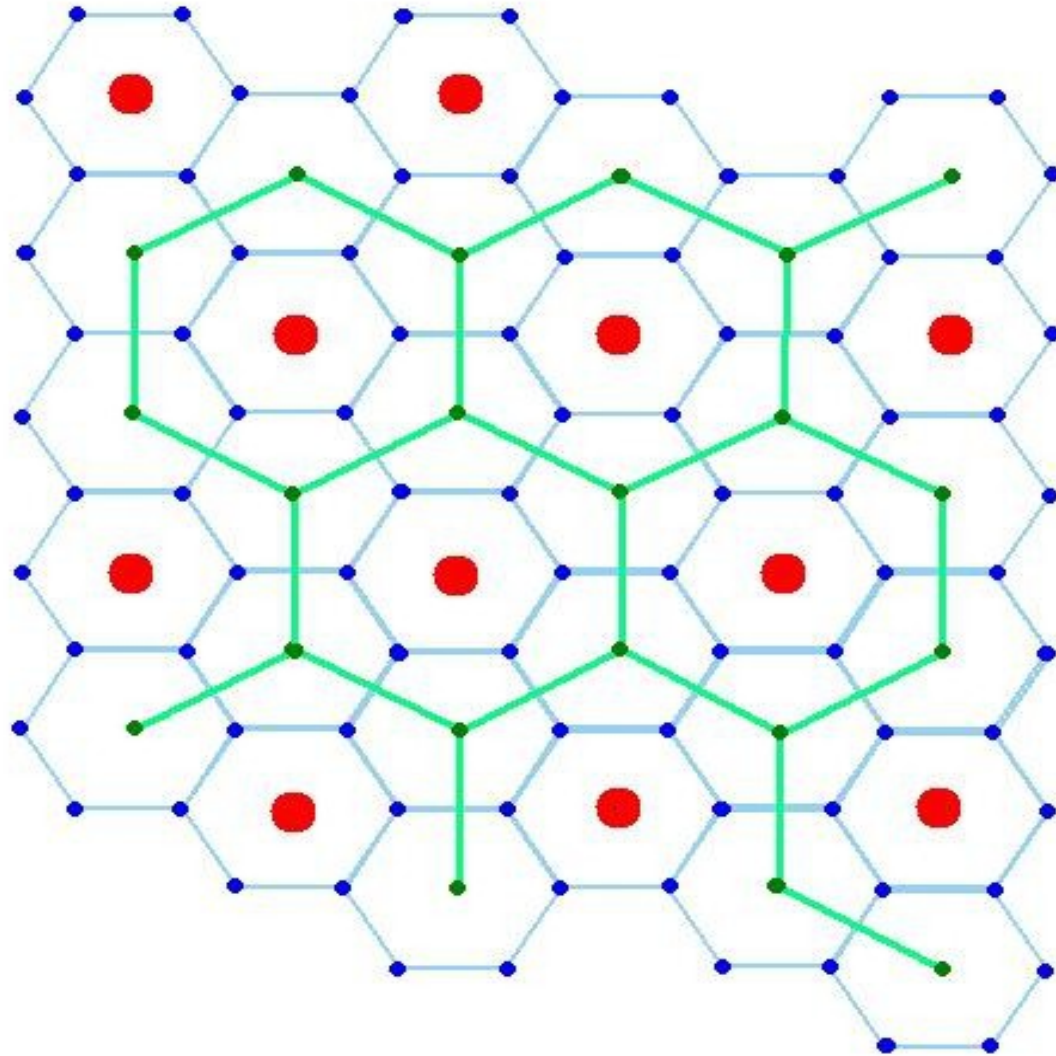
hierarchie centrálních míst

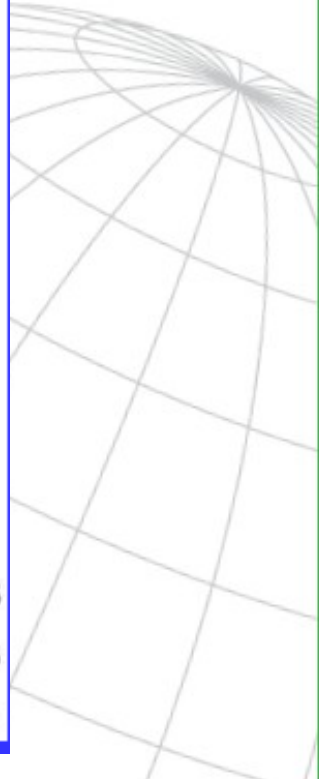
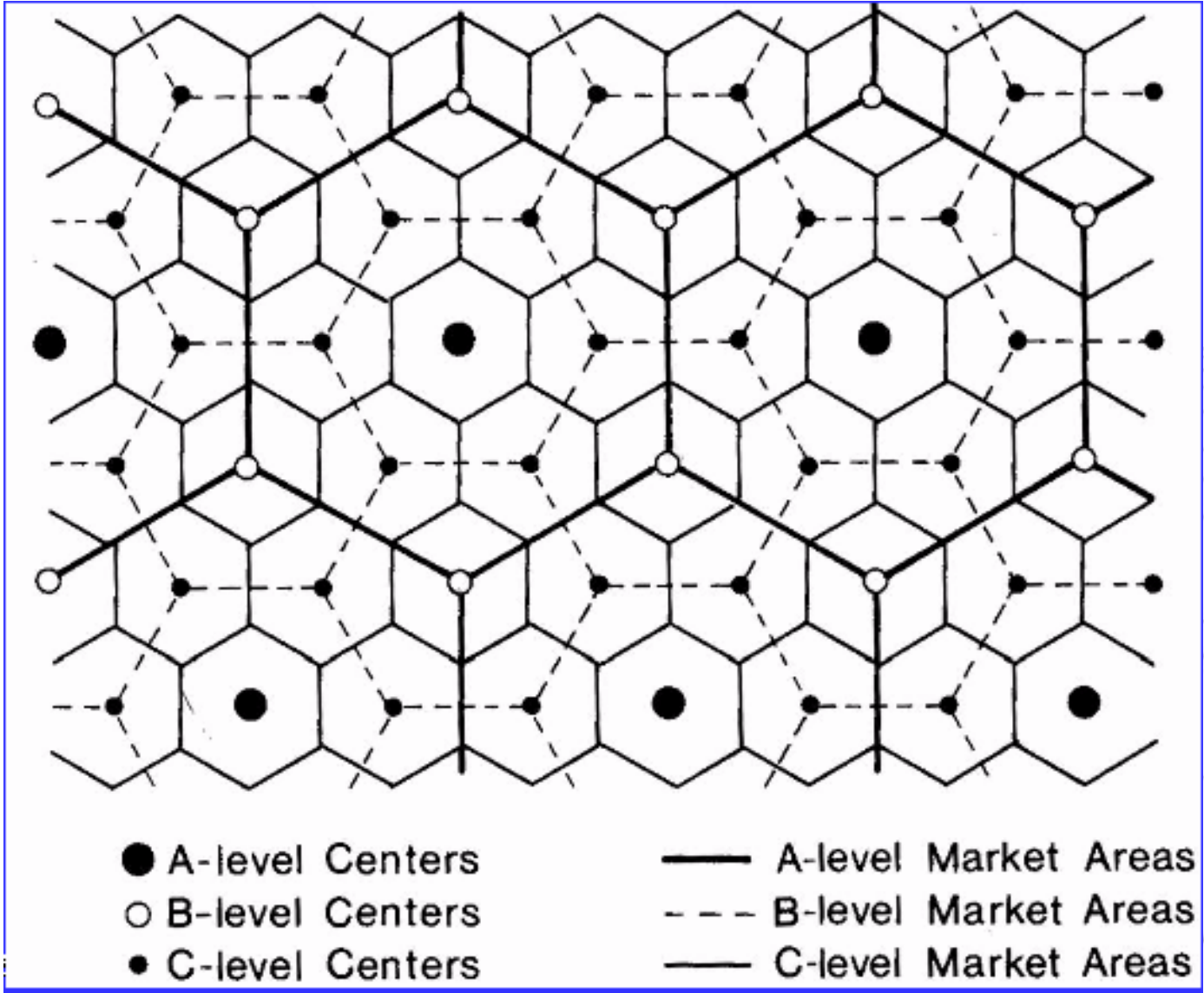
K-3 hierarchie

- Uvažujeme-li homogenně rozložené obyvatelstvo a relativně homogenní povrch, je možné zákonitosti prostorového uspořádání vyjádřit pomocí pravidelného vzorce
- Každá služba si vytváří optimální tržní oblast teoreticky ve tvaru kruhu, nicméně z hlediska prostorového uspořádání bez překryvů či neobsluhovaných území je reálnější používání šestiúhelníku (hexagonální síť)
- V základním modelu každé centrum vyšší velikosti obsluhuje 3x větší území než centrum o řád nižší.

K-3 hierarchie

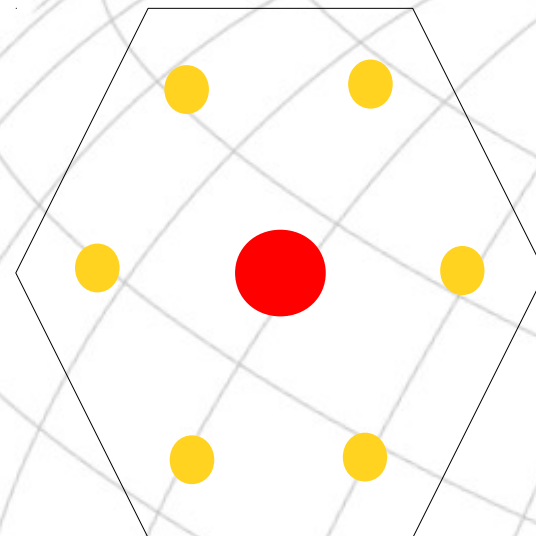
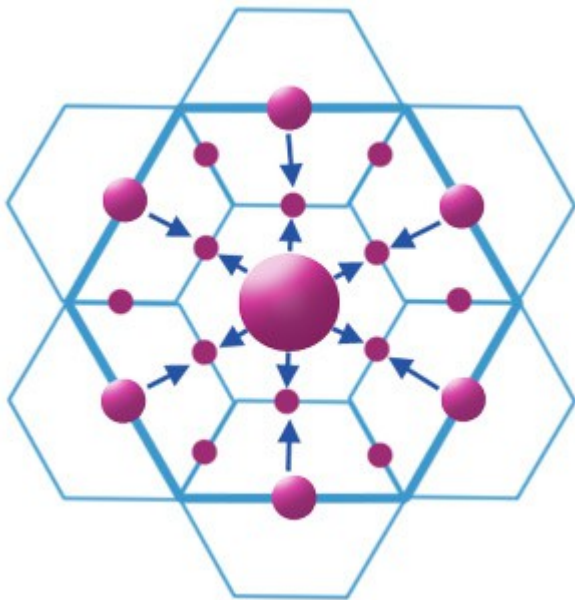

K3 – hierarchie

Další hierarchie

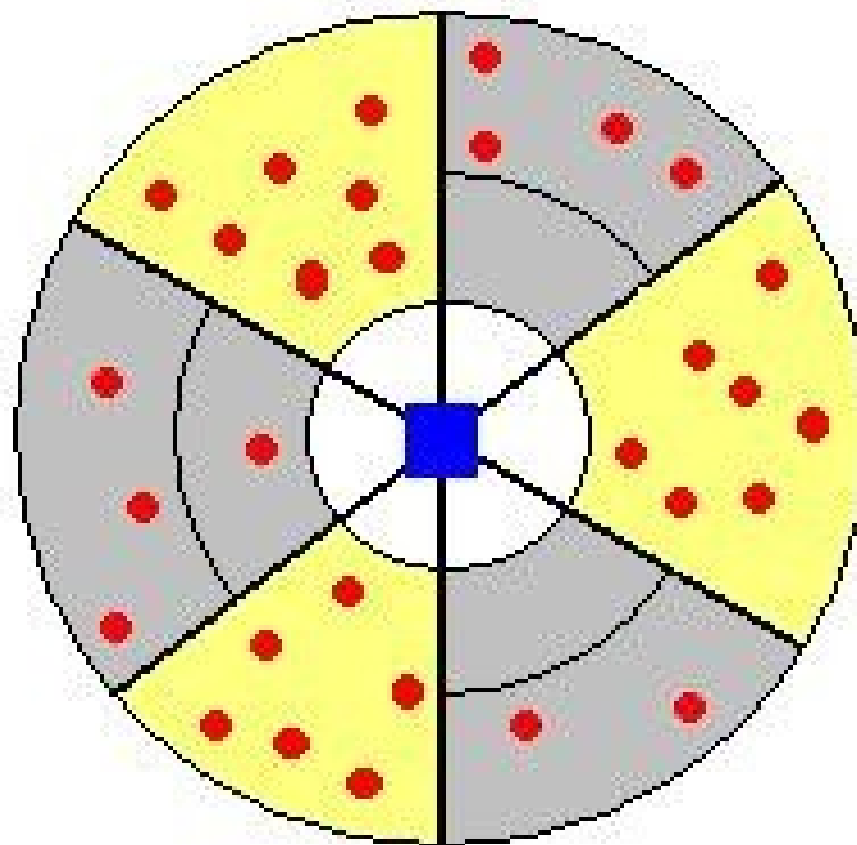
- Christaller rozvinul ještě další dva principy:
 - **Dopravní princip K-4** – usiluje o integraci dopravního systému
 - **Správní princip K-7** – snaží se o to, aby každé centrální místo bylo jednoznačně přiřazeno centrálnímu místu vyššího řádu

Löschova modifikace

- Používají se různě velké sítě pro různé druhy zboží a služeb, přičemž tyto sítě překládá přes sebe do uspořádané podoby – Löschův model umožňuje specializaci, vzniká rozdíl ve struktuře produkce a nabídky
- Každé centrální místo vyšší hierarchie nemusí nabízet všechny služby (zboží) jako místo na nižším stupni centrality
- Model je tvořen postupně od sídel s nejnižší hierarchií k sídlům s nejvyšší hierarchií
- Výsledkem Löschovy modifikace Christallerovy teorie je struktura s jedním společným dominantním centrem, z něhož vychází prostorové výseče s různým počtem center nižších řádů

Löschova modifikace

Nevýhody

Jedná se o **statický model**, který příliš nepočítá s vnějšími vlivy a vazbami, například

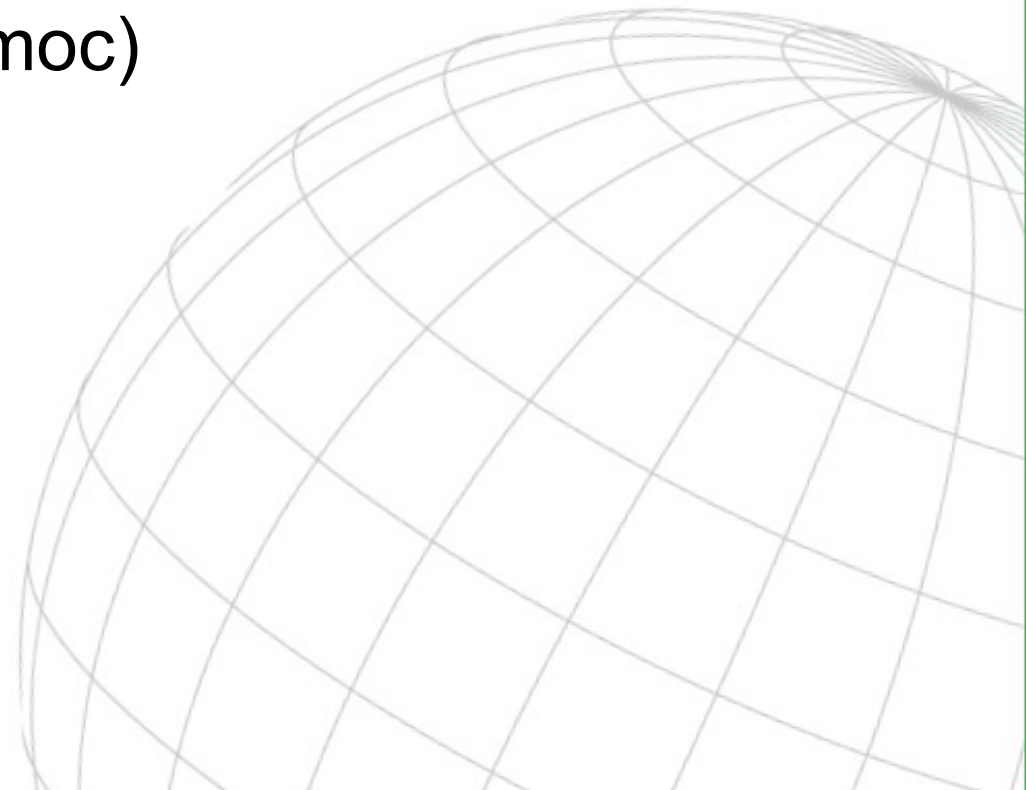
Politické faktory (státní moc)

Přírodní podmínky

Historické faktory

Národnostní vazby

Globalizace apod.

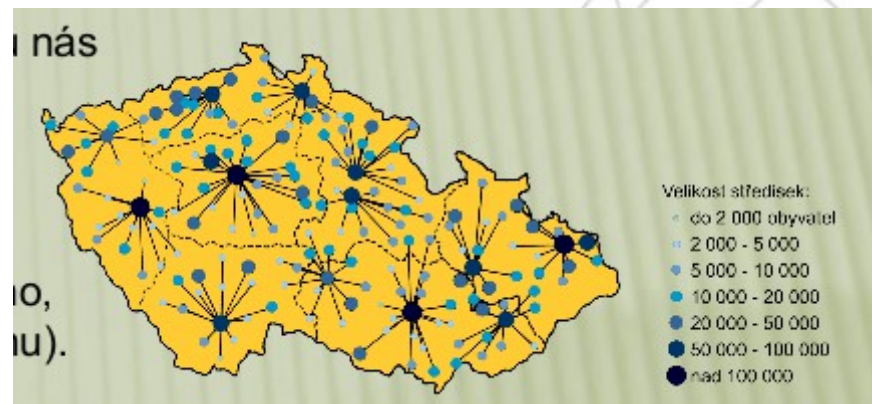
Aplikace

Především v 50. a 60 létech 20. století

Výstavba nových osad (kibbuců) na osidlovaných územích v Izraeli

Zalidňování polderů v Nizozemí

Střediskové obce v ČSSR

Současné změny

- V současnosti dochází k prudkým změnám ve struktuře centrálních míst
- **Rostoucí kupní síla** vede k doplňkové nabídce nových služeb a tím k **rozšíření hierarchie** centrálních míst směrem nahoru a k **rozšíření nabídky** do centrálních míst nižších řádů
- Růst trvale bydlícího obyvatelstva vede i při konstantních příjmech k **růstu kupní síly a zhuštění centrálních míst**
- Díky rozvoji dopravy a jiných technologií (dojíždka do zaměstnání, rostoucí počet osobních automobilů, příměstská doprava, nákupní turistika; možnost dlouhodobého skladování potravin...) dochází k **přeskakování nižších stupňů center a k jejich postupné degradaci** (úpadku)
- Dopravní propojení je diferencované polohově, **dopravně exponovaná stanoviště mají tedy větší možnosti zvětšovat svoji tržní oblast**
- Prostřednictvím rozsáhlé dojíždky do zaměstnání a změnám v nákupu potravin (např. vliv mrazáků) se **poptávka po službách a zboží nerealizuje výhradně v místě bydliště**

Další teorie a modely

- Pro modelování rozšíření sídel, případně ekonomických systémů můžeme také použít **difúzní teorii** – Hudsonův model nebo Vanceův kolonizační model
- **Hudsonův model** je založen na zkoumání teritoriálního šíření rostlin a živočichů, rozlišuje fáze **kolonizace** (prvotní osídlení), **rozšíření** (zvýšení hustoty) a **konkurence** (selekce a vytváření pravidelností)
- **Vanceův kolonizační model** mapuje jednotlivé fáze rozvoje osídlení v nově kolonizovaném území, rozlišuje fáze počátečního průzkumu, přes šíření osídlení v místech těžby surovin, významných komunikací až k poslední fázi, která znamená vytváření pravidelné regionální struktury